

Источники и литература:

1. Manstein E. Verlorene Siege / E. Manstein. – S. 246-247, 436.
2. Архив ИО ГШ ВМФ. – № 84. – АРХ. – С. 316-317.
3. Сообщения Советского информбюро : кн. 2. – С. 8.
4. The German Campaign in Russia. – P. 101.
5. ИМЛ. – Документы и материалы Отдела истории Великой Отечественной войны. – Инв. № 9605.

Грушева Т.

УДК 283/289:261.7

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІЗНЬОПРОТЕСТАНТСЬКИХ ЦЕРКОВ ДО СУЧАСНИХ УМОВ

Вивчення проблем, що пов'язані з ситуацією у протестантському середовищі в Україні, продиктовані потребою концептуальної розробки теми етноконфесійних відносин у історичній літературі. Актуальність теми підтверджується практичною значимістю розв'язання проблеми поведінки віруючих у сучасних умовах. Сьогодні в Україні віруючі-протестанти демонструють різні рівні соціальної адаптації: від цілковитого входження у суспільні відносини, активної участі у політичних перегонах до ізоляції та відмови від державної реєстрації. Джерела цієї ситуації мають декілька векторів: протестантська етика, яка заперечує аскезу, деномінаційні та етноконфесійні особливості, а також звичайний страх віруючих, які, зазнавши переслідувань періоду атеїзації радянського часу, мінімізують контакти з сучасними держорганами. Мета даного дослідження полягає у спробі дати аналіз адаптаційній спроможності до сучасних умов українських пізньопротестантських громад (євангельських християн баптистів, п'ятидесятників та адвентистів сьомого дня) в сучасних умовах.

Невеликий історичний екскурс допоможе з'ясувати причини напруження у відносинах «держава – віруючі». Жорсткі переслідування протестантів, які почалися в 1930-і рр., були продовжені владою після закінчення Другої світової війни. У післявоєнний період Радою в справах релігійних культів при РМ СРСР по УРСР було визначено 25 культів, які реєстрації не підлягали. Серед них п'ятидесятники, адвентисти-реформісти, чисті баптисти, суботствующі п'ятидесятники та інші. Це була неофіційна заборона діяльності значної частини сектантів. Їхнє існування вважалося злочином тому, що віруючі-сектанти не брали участі в громадському житті, не виконували державних заходів, не відвідували культурно-просвітницьких установ, забороняли дітям ходити до школи, вступати до лав піонерів, не брали участі у виборах депутатів до місцевих Рад, не вступали до колгоспів. Значна частина з цих релігійних груп упродовж всього часу існування в радянській країні не припиняли подавати прохання в різні державні інстанції про реєстрацію їх груп, зобов'язуючись виконувати всі вимоги держави. Такі випадки були непоодинокі.

Не дивлячись на постійні переслідування, деякі сектантські лідери продовжували вимагати автономної реєстрації їх громад. Особливу активність на шляху до здобуття права на легітимне існування проявили п'ятидесятники та баптисти-розкольники, які, незважаючи на постійні відмови, продовжували клопотати перед урядом та ЦК КПРС про задоволення своїх вимог шляхом збільшення кількості письмових прохань і направлення делегацій до урядових органів. Деякі з них пропонували одновірцям більш радикальні методи боротьби: сидячі страйки та оголошення голодування [1, арк. 195]. У п'ятидесятницькому середовищі в 70-і рр. незадоволення активним процесом атеїзації населення проявилось у появі еміграційних настроїв, що прийняли організовану форму [2, арк. 4, 47].

Більшість пізньопротестантських течій дотримується принципів фундаменталізму в інтерпретації Біблії (тобто намагаються зберегти власний культ в незмінному вигляді), адже одна з головних християнських ідей стверджує, що «всяка влада від Бога». Переслідування, утиски та репресії щодо віруючих сприймалися ними як доказ істинності дев'яти євангельських блаженств (або Заповідей блаженства, що були вимовлені Ісусом Христом у Нагірній Проповіді і представлені в Новому Заповіті). У восьмій та дев'ятій в яких йдеться, що «блаженні вигнані за правду, бо їхнє Царство Небесне», «блаженні ви, як ганьбити та гнати вас будуть, і будуть облудно на вас наговорювати всяке слово лихе ради Мене. Радійте та веселіться, нагорода бо ваша велика на небесах! Бо так гнали й пророків, що були перед вами» [3, Матвія 5:3–12 і Луки 6:20–23].

Але й незаборонені протестантські течії також отримали «ярлик» «шкідливих культів». Сьогодні істориками добре досліджені механізми, за допомогою яких радянська держава формувала в громадськості негативний образ віруючого: забобонного, малоосвіченого, з ворожими настроями до радянської держави, а тому небезпечними для суспільства. Сектантів було безпідставно звинувачено у відмові служити в армії та брати участь у виборах. В антирелігійній пропаганді були задіяні літературні, періодичні видання, кінематографія та інші важелі. Такі дії призвели до того, що й у пострадянський час науковий термін «сектантство» у побутовій розмові часто використовується для зневажливого звернення до протестантів.

Ізоляція українських віруючих від суспільного життя та громадськості за радянських часів була вимушеною мірою, але не зупинила процес модернізації в їх громадах. Радянська моноідеологія, не зумівши побороти релігійність населення, продемонструвала наявність адаптаційної спроможності українських протестантів до сучасних їм умов.

У 90-і рр. можна було спостерігати екстенсивний розвиток релігійної мережі, повернення до духовної традиції значної частини українців, незважаючи на складність і неоднозначність явища реанімації релігійних почуттів цілої країни. З усього спектру причин цього явища визначимо лише ті, що стосуються даної теми. Це, по-перше, високий рівень релігійності українців (в Україні навіть у роки умовного розквіту

атеїстичної ідеології було зосереджено майже 60% релігійної мережі всього колишнього СРСР [4, арк. 42]). Тому зникнення перешкод щодо відправлення релігійних культів призвело до реставрації релігійних почуттів (релігійного ренесансу). По-друге, відсутність соціального захисту у пострадянській Україні породило відчуття незахищеності людини в сучасних умовах, що так само спонукало частину невіруючих та тих, що вагалися, прийти до лона церкви. По-третє, з'явилася альтернативність релігійної моралі світській «моралі без моралі». Це додатково призвело до підвищення зацікавленості релігійною етичною системою популяризація норм християнського співжиття, місійна робота християнських церков.

Отже, відбувається процес повернення до християнських ідеалів. Але суспільні трансформації протягом останніх століть призвели до появи відмінних рис у поведінці християн, відходу від традицій. Головним чином на це вплинули безвірницькі роки під час панування радянської влади. Частка віруючих громадян у сучасній Україні складає орієнтовно 50%, православних парафій – 51,2% від загальної кількості релігійних осередків віруючих України. У мережі релігійних громад більше чверті належить протестантам. Аналіз конфесійної карти України дозволяє зробити висновок про те, що православні, протестанти, католики та греко-католики зайняли певну нішу на релігійній карті України. Сьогодні вони визначилися зі своєю позицією щодо соціальної сфери, утворюють рухи милосердя, пропагують здоровий спосіб життя, займаються добродійництвом. Все це утворює привабливість церкви, її власного бачення соціальної гармонії. Пристосування до сучасних умов – одна з рис сьогоденного християнства.

Релігійна мораль передбачає відмінні від світського способи життя, погляди на земне призначення людини, свої ідеали, інше бачення суспільних цінностей. Християнське виховання тлумачиться як виховання в людині головного почуття – почуття істини. Вироблені й принципи християнської педагогіки: принцип ненасильства особистості, антропологічний (повага до людини та її гідності), любові, смирення та ін. У зв'язку з цим можливі протиріччя з вимогами сучасності – індивідуалізації, комерціалізації життя, фемінізму та ін.

Християнські церкви оцінюють такі явища неоднозначно. На виклик сучасного світу церкви відповідають так: визнання модернізаційних процесів як невід'ємної суті сучасності (протестантські громади), стримане визнання цього явища (католики, греко-католики) або консерватизм (православні церкви). Хоча й останні демонструють сьогодні кроки, які спрямовані на визнання необхідності осучаснення церкви.

Для створення образу сучасного віруючого-протестанта вважаємо за необхідне виділити основні характеристики, які стосуються його соціальної адаптації. По-перше, виховання на релігійних принципах в протестантських родинах. Українська сім'я – традиційна основа для втілення християнських ідеалів. Протестантські родини (нерідко багатодітні) є одним з основних джерел поповнення чисельності протестантів в Україні. Їх вирізняє особливе відношення до процесу виховання й раннє залучення дітей до церкви. Особливістю сучасного періоду є схилення у віру вже дорослих людей, тому постає питання про виховання на релігійних гуманістичних цінностях вже свідомої частини суспільства, що має сформовані світські стандарти. Нерідкістю є поява в межах однієї родини невіруючих й віруючих різних релігійних напрямків. Останні факти суттєво впливають на можливість віруючих пристосуватися до сучасних умов.

По-друге, ще одна проблема, що постає при дослідженні адаптаційних можливостей протестантів – це визначення освітнього рівня. Процес освіти серед віруючих проходив разом з усіма прошарками населення країни, хоча відсоток віруючих із вищою і середньоспеціальною освітою за радянських років був менший за середньостатистичні дані. Це пояснюється створенням штучних перешкод при вступі до навчальних закладів чи виключенням з них віруючих. Але пристосування їх до сучасних модернізаційних процесів, легалізація діяльності призвели до підвищення відсотку освічених віруючих серед протестантів. Спеціальна освіта, фахова спрямованість віруючих сприяють входженню їх у сучасне життя.

По-третє, міжконфесійні взаємини та відкритість до міжконфесійного діалогу. Для цього вивчаються проблеми, що пов'язані з впливом модернізаційних процесів на сучасну релігійну ситуацію в Україні, в тому числі і потребою практичного вирішення міжконфесійних конфліктів. У сучасній Україні активно зростає релігійне багатоміття. Строката релігійна карта дає кожній людині альтернативні можливості вибору релігійних поглядів. Наслідком цього церкви опинилися в умовах конкуренції.

Історія протестантизму в Україні свідчить, що церкви цього релігійного напрямку віддають перевагу чистоті власного культу. Такі сучасні реалії, а саме: глобалізація, екуменічний рух, міжконфесійний діалог більшою мірою залишаються поза увагою церков, що досліджуються. Цей підхід спонукає пізніх протестантів дотримуватися позицій нейтралітету в стосунках один до одного, підтримувати ізоляціоністські тенденції, зберігати дистанційність від інших релігійних течій.

По-четверте, висока роль у протестантських церквах ідейних керівників. Їх авторитет визнається у громадах. Активна позиція щодо реалізації церковних інтересів, розповсюдження релігійних ідей стала для багатьох провідною. Політична позиція, економічна активність звичайних віруючих часто пов'язані з порадами пресвітерів. Враховуючи, що на ці посади, як правило, обираються освічені, активні одновірці, а також такі, що здатні здійснити взаємодію суспільних і релігійних інституцій, це також сприяє входженню до сучасного життя.

Як відомо, протестанти не приховують економічної активності. Складність порівняння світового протестантизму з українським пояснюється етноконфесійними розбіжностями та відмінними політичними умовами, в яких опинилися церкви у ХХ ст. Планова економіка в Радянському Союзі звела нанівець економічні досягнення в індивідуальному вимірі. Виробнича та сільськогосподарська ініціатива протестантів загальмувалася. Ситуація змінилася після легалізації їхньої діяльності й появою ринкової

економіки. Чесність і працьовитість віруючих-протестантів утворює привабливий образ їх як комерційних або ділових партнерів.

За радянських часів протестанти висловлювали космополітичні погляди. Сьогодні вони підтримують національну ідею й представляють собою досить органічну частину українського суспільства. Непростий період, що переживає вітчизняний протестантизм часу пострадянської модернізації, ускладнюється необхідністю адаптації до нових умов та характеризується дихотомічною позицією у середовищі церков. З одного боку, етнічне забарвлення протестантських конфесій, християнське почуття всепрощення, багаторічні переслідування виробили певний імунітет репрезентів цього руху на трансформаційні тенденції сучасного суспільства. З іншого – сьогоднішні пізньопротестантські течії є складовою частиною суспільно-політичного життя країни. Євангельські християни баптисти та п'ятидесятники мають чітку політичну орієнтацію (це простежувалося під час виборчих кампаній 2004, 2010 рр.), що свідчить про готовність до суспільної відкритості, визначену громадську позицію та підтримку національних інтересів. Адвентисти сьомого дня більш помірковано реагують на можливу політизацію руху.

В той же час процес трансформації вітчизняного протестантизму у бік цілковитої адаптації до сучасних умов може виглядати оманливо. Першочергове значення в своїй діяльності віруючі надають традиційним для християн цінностям, як-от: інституційне становлення церков, налагодження системи релігійної освіти, гуманітарна допомога, проповідь Євангелія. Аналіз Статутів сучасних протестантських церков свідчить про те, що основна їх діяльність спрямована на задоволення релігійних потреб, направлення християнських ідеалів і моралі до повсякденного буття віруючої людини, виховання молоді згідно християнського вчення, посилення благодійності, розвиток та зміцнення взаємозв'язків споріднених церков. Сучасні протестанти, як і раніше, визнають державний устрій [5, арк. 104-125].

Сучасні баптисти, п'ятидесятники й адвентисти сьомого дня стримано відносяться до входження віруючих у політичні перегони, надмірне економічне збагачення тощо. Подібна позиція є традиційною для українських протестантів, які мають власне етнічне обличчя, відмінне від інших нащадків Реформації. Можна погодитися з точкою зору П. Яроцького, який, аналізуючи стан сучасного баптизму, прийшов до висновку, що в сучасній Україні відбуваються серйозні зміни в напрямку прозахідної орієнтації українського баптизму. А це, в свою чергу, призводить до певного розриву з національною духовною традицією, перешкоджає сприйняттю баптизму як органічної частини української духовної традиції. Водночас спостерігаються енергійні спроби з боку національно свідомих баптистів, як і інших протестантських течій в Україні, довести і зберегти свої самобутні українські витоки, свою спорідненість [6, с. 6].

Отже, протестанти, отримавши омріяну свободу віросповідання, зберегли недовіру (розчарування) до держави, дістали в спадок недовіру до них суспільства. Треба відзначити, що соціальна адаптація пізніх протестантів відбувається активними темпами. Українські протестантські церкви інтегрують у суспільство, налагоджують взаємини з макросередовищем. Причиною того є протестантська етика, що заперечує аскезу, психологічні відмінності віруючого-протестанта на які потужно впливають християнська система виховання, освітній рівень віруючих, роль пресвітерів у громаді та ін. Старання праця, відмова від пороків, щира віра в істинність свого вчення, благодійна діяльність віруючих – все це є конструктивним впливом на суспільні відносини християнської моралі. Це є традиційною відповіддю Церкви соціальним хворобам.

Джерела та література:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 5991.
2. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 1508.
3. Біблія, або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – К. : Українське Біблійне Товариство, 1993.
4. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 663.
5. Державний архів Запорізької області. – Ф. 1355. – Оп. 26. – Спр. 55.
6. Яроцький П. Протестантизм в Україні : динаміка змін / П. Яроцький // Людина і світ. – 2004. – № 7. – С. 2-10.